

ШЫН

№ 30
(17992)

2011 чылдың
март 22,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүн эгелээн

Иинтилел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

ТЫВА. Өзүлденнч базымнары

ӨГБЕЛЕРНИНЧ УЖУР- ЧАҢЧЫЛДАРЫ-БИЛЕ...

*«Алдын-Булактың» агымы күштүг, адырлары хөй,
ооң арыг суун дозуп ижер кижилер хөй-ле болзунам!*

Чедишкиннерни, олчаны эккел, согун.

Март 18-те Культура яамызынга хамааржыр
«Алдын-Булак» этнокультура комплекзининч
ажыдышкыны болуп эрткен.

Кызыл хоорайдан 45 км черде
Шылаан-Арыг улуг чазак-
оруктуң хажызынче эеп
геш, элээн каш чүс метр ха-
кан соонда, күчүлүг Улуг-
ниң эрийнде Балык-Хараар
черде даңгаар-ла токулчак
ак өглерлиг бо кайгамчык
е чедип келиринге чедир хөй-
эвес үе чарыгдаттынары аян-
кчуларга таарымчалыг.

«Алдын-Булак» этнокультура
лекизи туризмниң аңгы-аңгы
рлерин организааарының
төвү болур. Аңаа культура,
эм, экология, спорт, көдээ
дырал, национал аш-чем
зы-биле туризмниң угланыш-

кыннарын чорудар. База ол ыш-
каш «Хөмей Оваазы» деп хө-
мей школазын ажыдары база
планда кирген.

Комплекстинч тудуунче ниитизи-
биле 30 млн. хире рубльди ча-
рыгдаан. Ол дээрге дыштаныл-
ганың этнокультура төвүнде 4 дээди,
7 экономкласстың өглерин, тостан
кылган 7 чадырны аян-чорукчу-
ларга тип кааны, дыштанып олу-
рар черлер, бүгү-ле таарымчалыг
байдалдарны тургусканы-дыр.
Европейжи болгаш национал
кухняның каш янзы аш-чемнери-
биле дыштаныкчыларның чагыын
күүседиринге 100 кижилер олуттук
ресторан белең. Ында ам национал

кухняның моол мастерлери арга-
дуржулгазын өөредип турар.

Вип-класстың өглеринде евро-
пейжи негелдеге дүгжүп турар
бүгү-ле таарымчалыг байдал-
дарны: сантехника, спутник антен-
назы-биле көөр телеканалдар,
бичии бар, удуур, дыштаныр
черлерни кылган. «Алдын-Булак»
ресторанының аяк-савазын тускай
чагыткан болгаш ында ооң сүлдө
бичиин сиилбээн. Өглерни кы-
лырда дуб, пеш болгаш дытты
ажыглап тургаш, иштиги тургузуун
болгаш эт-севин мастерлер хол-
биле чазак чогааткан. Суугу орун
болгаш өрегени база-ла уран-
шевер дарганнар кылганы дораан
билдингир.

Хөй-ле туристерниң сонурга-
лын оттурар бо комплекстинч ажы-
дышкынынга ТР-ниң Чазак-
Даргазы Ш. Кара-оол киришкеш:
«Тыва чоннуң эртинеги хөмейни
кол кичээнгейде киригени кончуг
эки-дир. Ону шын ажыглаар
болзувусса, кол эртине ол-дур» —
деп демдеглээш, чаның алдын
согуну дег ырадыр ужукпушаан,
чүгле чедишкиннерни, олчаны
эккел чорзун деп йөрээгеш, чаны
дээр шаар атканын чыылганнар
адыш часкаашкыны-биле хүлээп
алган.

Эрте-бурунгу өгбелерниң
ужур-чаңчылдарын сагывышаан,
кайыын-даа келген аалчыларны
төлөпиг уткуп, боттарывыстың

Аалчыларны хүлээп алырынга белең бис.

эгээртинмес культуравысты, катап-
таттынмас хөмей-сыгыдывысты
тыва өгнүң иштинге бараалгадып
болур культура төвүнүң ажыт-
тынганы республиканың төөгүзүн-
де чаа арынны ажиткан.

Этнокультураның төвү баш-
тайгы аалчыларын июнь айның
бирээден эгелеп хүлээп ал эгелээр.
«Вип» өгге чурттаары бир хонукта
5 муң рубль, а «эконом класстыг»
өгге бир кижилер хонукта 400
рубльди төлээр. Дыштанып кел-
геннер хөмейге кичээлдерни ап,
Тываның төөгүлүг, солун, бойдус

чурумалдыг черлеринче аъттыг,
чадаг селгүүстээшкиннерни кылып
болур.

«Алдын-Булактың агымы күш-
түг, адырлары хөй, ооң арыг суун
дозуп ижер кижилер хөй-ле
болзунам» — деп, Чазак Баштыңы
Ш. Кара-оолдун алгап-йөрээп,
арамайлап тургаш ажитканы бо
төпке дыштаныр кижилер хөй
болур дээрзинге чигзиниг турбас.

Айлаң МОНГУШ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.

Өг-рест

Тос чадырлар.

СЕНТЯБРЬ 1-де ӨӨРЕНИП ЭГЕЛЭЭР

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол Кызыл хоорайда №8 эге школаның чаа тудуунга барып чораан.

Амгы үеде ында демир-бетон дөжөктү салып, фундамент блоктарының монтаж ажилдарын, кастынган оңгарны долдуруп турар. Төлөвилел езугаар алырга, аңаа 400 өөреникчиге өөредилге корпусу, хуралдаар болгаш спорт залдары туттунар.

Керээлиг организация «Чуртталга шөлү» КХН-ниң удуртукчузу Владимир Гавриленконун чугаалааны-биле, объект бо чылдың төнчүзүңгө чедир туттунар ужурлуг. Аңаа хамаарыштыр Шолбан Кара-оол мындыг санал кириген: тудуг ажилдарын ийи кезекке чарар — школаның өөредилге корпусун сентябрь 1-ге чедир ажылгалга кириер, оон соонда хуралдаар

болгаш спорт залдарының тудуун уламчылаар.

Ындыг шийтпир анаа эвес хүлээп алдынган. Эрги школаның оран-савазы эргижирээн, бустур чедер берген, аңаа уругларның турары озалдыг апарган. Керээ чарыкчызы-биле болгаш Кызылдың мэри-биле чугаалажып тура, чаа школаны тудуп бээр дугайында дилегни найысылалдың хем ол чарыгының чурттакчылары эрткен чылдың сентябрь-октябрь айларда Дээди Хуралче сонгулда-лар үезинде чаңгыс эвес удаа дилеп келген дээрзин Шолбан Кара-оол сагындырган. «Ол дилегни кыска хуусаада күүседир ужурлуг бис, ынчангаш сентябрь 1-де школаны-

лар чаа школага өөренип эгелээр ужурлуг» — деп, Чазак Даргазы уламчылаан.

Дээди Хуралга Айыткал кылып тургаш, республиканың Баштыңы №8 школаның өөреникчилеринге чаа школа тударын онза чугула сорулга деп демдеглээнин сагындыраал.

Шолбан Кара-оол объектини кичээнгеилг көргөн, схема-биле кичээнгеилг танышкан. Керээлиг организацияларның удуртукчуларының болгаш Кызылдың мэриниң киржилгези-биле болган Чазак хуралына тудуг ажилдарын үе-

чадалап акшаландырыянын аргаларын сайгарып чугаалашкан.

2011 чылдың инвестиция программасында ол объектиге 135 млн. рубль көрдүнгөн.

Оон аңгыда республиканың Баштыңы №8 школага хамааржыр өске тудугну-спорт залын база көргөн. Ажилдың ында план езугаар чоруп турарына, а кол чүүл-тудугжулар объектини шынарлыг кылып турарына бүзүрээ. Чайын-на оолдар, уруглар чаа спорт залына ойнап болурулар.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

ШЫНАРЛЫГ АЧЫ-ДУЗА — КОЛ СОРУЛГА

• Ажил-агыйжы ужуражылга

Муниципалдыг чуртталга фондузунда электрик хандырылгазы болгаш төп одалга, изиг суг хандырылгазы, хирлиг суглар төгөр (канализация), бажың иштинин суг хандырылгазының четкилеринин болгаш дериг-херекселенин үрелиишкннерин болгаш озал-ондактарны чайладырының талазы-биле ажилдарны күүседип турар септелге черин — найысылалдың тускайжыттынган бүдүрүлгезин деткиринче Тываның Чазак болгаш Кызылдың мэриясы 4 млн. хире рубльди үндүрүп бээр.

Ол дугайын Тываның Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол эрткен субботада, Чуртталга-коммунал ажил-агый ажилдакчызының хүнүнүн бүдүзүңгө, ук бүдүрүлгениң ажилчын коллективин-биле эрттирген ужуражылгазының түңнелинде чугаалаан.

Чуртталга-коммунал ажил-агыйының адырында ажил-чорудулгазының көргүзүлгелеринин түңнелдери-биле кижилер эрге-чагырганың оларга хамаарылгазын, хоорайның чурттакчыларының хүн бүрүде чугула айтырылганын хамаарыштыр кичээнгеилгин көрүп турар, а коммуналчыларның харысалгалыг ажилы одалга үезин үрелиишкннер болгаш онза байдалдар чокка эртерин болдуруп турар болгай деп, ол чугаалаан.

Республиканың Баштыңы хоорайның септелге черинин ажилчынарының ажилдап турар байдалын, ук бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазанын таныжып көргөн болгаш чугула айтырылганы чугаалашкан.

«Жилсервис» УК» КХН-ниң директору Евгений Рамазановтун чугаалап турары-биле, амгы үеде бүдүрүлгедө электриктер, сантех-

никтер, лифтерлар, эптекчилер болгаш оон-даа өске 69 кижиге ажилдап турар. Септелге черинде хоорайның 58 чуртталга лифтилеринге онааштыр чүгле 7 кижиге ажилдап турар. «Ол аажок айылдыг ажил. Аңаа бедик мергежилдиг кижилер херек. Ынчангаш тускай мергежилдиг кижилер белеткээри негетинип турар» — деп, Евгений Рамазанов чугаалап турар.

Диспетчериниң өрээлинде лифтилер-биле дорт харылзааны тудуп турар амгы үениң «Обь» дериг-херекселдин тургускан. Дериг-херекселдин дузазы-биле диспетчер үрелген лифтинин кайы бажында турарын база үрелиишкннин байдалын билип алыр.

Евгений Рамазановтун чугаалап турары-биле алырга, септелге черинин ажилчынары хоорайның чурттакчыларына ачы-дузаны дүргөн болгаш шынарлыг кылдыр чедирерин кызыдып турар. Ынчалза-даа бо хүнде бүдүрүлгедө тускай мергежилдиг 20 сантехниктерниң чедишпес болуп турары аңаа шаптык кадып турар. «Бүдүрүлгениң келир үеде планнарында ачы-дуза чедирелгезинин

девискээрин улгаттырары көрдүнгөн болганда, септелге черинин баазазына сантехниктер белеткел чорудары күзениң-дир. Профессионал өөредилге черинин сургуулдарына практика эрттиреринге болгаш боттарывыска эки тускай мергежилдиг ажилчынарны белеткээринге белең бис» — деп, ол чугаалап турар.

Шолбан Кара-оол аңаа ук айтырыгы ханы ажилдап кылгаш, Тывага профтехөөредилгени сайзырадырының талазы-биле апрель айның бирги чартында планнарынып турар Чазактын калбак хуралына илеткээрин саналдаан.

Бүдүрүлгениң коллективин-биле чугаалажып тургаш, Чазак Даргазы оларның шалың акшазының ортумак хемчээлиниң дугайында айтырган. Оон хемчээли 8-10 муң рубль бооп турар. Республиканың Баштыңы Кызылдың мэринден болгаш бүдүрүлгениң удуртукчузундан ажилчынарга шалың акшазын өстүреринин аргазын өөренип көөрүн дилээн. Оон аңгыда Шолбан Кара-оол тудуг сайыды Владимир Сатка болгаш Чуртталга, коммунал ажил-агый агентилелин удуртукчузу Сергей Решетниковка коммуналчылар аразына профессионал мергежил конкурсузун организастаарын дааскан. Акша шаңналдарында аңгыда, конкурстун кол шаңналдары — чуртталга бажыңын тудуп алыр чер участоктары, дыштанылга путевкалары болгаш ипотеканың чингелделиг хевирин бээр болур ужурлуг. Конкурстун чурумун болгаш айткан шаңналдарны тыпсырының аргаларын

ажылдап кылырын Чазак Даргазы дагып каан.

Тывада чарлаттынган Тус чериниң бараан бүдүрүкчүлерин деткиринин чылы чурттакчы чонга яңы-бүрү ачы-дуза чедиреринде ажилдап турарларга база көрдүнгөн деп, Чазак Даргазы сагындырган. Ол чуртталга-коммунал ажил-агый ажилдакчыларына база хамааржыр. «Силерниң чедирип турарыңар ачы-дузаңар кажандаа хергелдиг болгай, ынчангаш силер бодуңарның ажилчынары улам экижидеринче болгаш чуртталга-коммунал ажил-агый адырына шынарлыг ачы-дуза чедиреринче чүткүүр ужурлуг силер» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ажилчынарга чугаалаан.

Септелге черинге барганының түңнелинде республиканың Баштыңы бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазазын мактаан. Бодунун ажилдап алганы акша-хөреңгилери-биле бүдүрүлгө автотранспорту, амгы үениң тускай техниказын садып ап турар. Оон удуртулгазы ажилды чогулгалыг таарыштырып-башкаларының аргаларын иделкейли-биле дилеп турар. Бүдүрүлгениң күш-шыдалын хоорайның болгаш оон чурттакчыларының чаагай чоруунга тураскаадып ажылгаарын Шолбан Кара-оол специалистерге чагаан. Ужуражылганы доозуп тура, Чазак Даргазы профессионал байырлалы-биле шупту ажилчынарга байыр чедирген.

ТР-ниң албан-езузуң сайты-зындан.

ТЫВА

РЕСПУБЛИКАНЫҢ
ЧАЗААНЫҢ
ДАРГАЗЫНЫҢ
ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканы
Ордени-биле Дашбалбар
Базарсадты шаңнаары
ның дугайында

Тыва болгаш моол чоннар аразында кожа-хелбээ найыралды быжыглаарына ачы-хавыяа болгаш Россия Федерациязының Тыва Республикасы биле Моолд аразында садыг-экономикиг хем жұлдеге, эртем-техниктиг, кул тура база гуманитарлыг харызааларга салышкыны дээш Тыва Республиканың Ордени-биле Моолдун Россия Федерациязының Кызыл хоорайда чингине элчи Дашбалбар Базарсадты шаңнаар

Кызыл хоорай

2011 чылдың март 15

№ 27

Тыва Республиканы
Чазаның Хүндүлел би
жи-биле Ө.Х. Ондарни
шаңнаарының дугайында

Республиканың хөй-ниит амыдыралына иделкейлиг кичилгези болгаш хоойлу ажыл чорудулгазының талазы-биле үр түңнелдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижи-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) дептады, «Чаңгыс демниг Россия партиязының даргазы В.В. Путинниң Тыва Республикада хөй-ниит хүлээп алышкын черинин удуртукчузу Өнер Хүлерович Ондарны шаңнаар.

Кызыл хоорай

2011 чылдың март 16

№ 28

Тыва Республиканы
Чазаның Даргазының
Хүндүлел бижи-биле
О.С. Кировту шаңнаары
ның дугайында

Республикага туризмни хөгжүдөр херекке салышкыны дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижи-биле «Алаш-Трэвел» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилелдин директору турган Орлан Сергеевич Кировту (мөчээниң соонда) шаңнаар.

Кызыл хоорай

2011 чылдың март 17

№ 29

Тыва Республиканы
Чазаның Даргазының
Хүндүлел бижи-биле
Е.Т.Бянкинаны шаңнаары
ның дугайында

Туризм адырына хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижи-биле «Туристическая фирма «Центр Азии» хаагыг акционерниитилелдин чингине директору Елена Тюлюшевна Бянкинаны шаңнаар.

Кызыл хоорай

2011 чылдың март 17

№ 30

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының

«Сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбыр болгаш методиктиг деткимче көргүзөр талазы-биле күрүнө ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының административтиг регламентизин бадылаарының дугайында»

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭКОНОМИКА ЯАМЫЗЫНЫҢ ДУЖААЛЫ

2011 чылдың март 1 №26

2006 чылдың август 23-те Тыва Республиканың Чазаның «Күрүнө хүлээлгелерин күүседиринин административтиг регламентинин болгаш күрүнө ачы-дузазын чедиреринин административтиг регламентинин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумунун дугайында» №1000 доктаалыгга дүүштүр дужаарым болза:

1. Сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбыр болгаш методиктиг

Тыва Республиканың Экономика яамызының 2011 чылдың март 1-де №26 дужаалы-биле бадылаттыган

Сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбыр болгаш методиктиг деткимче көргүзөр талазы-биле күрүнө ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының административтиг регламентизи

I. Нийти чүүлдер

1. Сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбыр болгаш методиктиг деткимче көргүзөр талазы-биле күрүнө ачы-дузазын (моон соңгаар—ачы-дуза дээр) чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының административтиг регламентизи Тыва Республиканың Экономика яамызының (моон соңгаар—ямы дээр) сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбыр болгаш методиктиг деткимчени көргүзөр талазы-биле ажил-чорудулгазының хуусааларын, чурумун болгаш дес-дараалашкаан тодарадып турар.

2. Административтиг регламентини дараазында сорулгаларга ажилдап кылган: — Тыва Республиканың Экономика яамызының Тыва Республиканың сайгарлыкчы ажил-чорудулганың ээлери-биле ады ажилдажылгазының дээштин чедирери;

— сайгарлыкчы чорукту деткиринин информастыг инфраструктуразын сайзырадыр талазы-биле хемчеглерни боттандыраары;

— сайгарлыкчы чоруктуң ээлери (со-уургалдыг ээлери) деткир инфраструктураны тургузуп турар организацияларны сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының программаларының күүселдезинин дугайында медээлер-биле хандыраары;

— сайгарлыкчы чоруктуң ээлери дет-жир инфраструктураны тургузуп турар организацияларның дугайында медээлер-иле, өске-даа хевирлиг, сайгарлыкчы чорукту сайзырадырынга эргежок чугула медээлер-биле (экономиктиг, эрге-хоойлу, татистиг, бүдүрүлге-технологут медээлер-иле, маркетинг талазы-биле медээлер-иле) хандыраары.

3. Ачы-дузаны дараазында чүүлдерге үүштүр боттандыраар:

— Россия Федерациязының Конституциязынга («Российская газета», №7, 2009, 121);

— 2006 чылдың май 2-де «Россия Фе-дерациязының хамаатыларының дилеглерин айгарып көөрүнүн чурумунун дугайында» №59-ФХ Федералдыг хоойлуга («Россий-ская газета», №95, 2006, 05.05);

— 2007 чылдың июль 24-те «Россия Федерациязынга биче болгаш ортумак айгарлыкчы чорукту сайзырадырының дугайында» №209-ФХ Федералдыг хоойлуга («Российская газета», №164, 2007, 07.31);

— 2006 чылдың июль 27-де «Информациялар, информация технологияларының дугайында болгаш информациялар кам-галының дугайында» №149-ФХ Федералдыг хоойлуга («Российская газета», №165, 2006, 07.29);

— 2005 чылдың ноябрь 11-де Россия Фе-дерациязының Чазаның «Күрүнө хүлээлге-рин күүседиринин административтиг регламентинин болгаш күрүнө ачы-дузазын чедиреринин административтиг регламентинин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумунун дугайында» №697 доктаалыгга («РФ-тин хоойлужу-лгалар чыылдазы», №47, 2005, 11.21);

— Тыва Рес-

деткимче көргүзөр талазы-биле күрүнө ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының административтиг регламентизин бадылаар.

2. Яамының күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарын бо дужаал-биле таныштыраар.

3. Бо дужаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Экономика сайыды Л. ТРУСОВА.

2008 чылдың июль 7-де Тыва Рес-публиканың «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының дугайында» №795 УХ-II Хоойлузунга («Тувинская правда», №105, 2008, 08.28);

2006 ч. 08.23-те Тыва Республиканың Чазаның «Күрүнө хүлээлгелерин күүсе-диринин административтиг регламентинин болгаш күрүнө ачы-дузазын чедиреринин административтиг регламентизин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумун бадылаарының дугайында» №1000 докта-алын («Тувинская правда», №43, 2010, 04.16);

— 2011 чылдың январь 19-та Тыва Рес-публиканың Чазаның «Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында дүрүмү болгаш ооң тургузуун бадылаарының дугайында» №5 доктаалыгга («Тувинская правда», 2011 ч. 02.17, №6 капсырылганында).

4. Ачы-дузаны чедиреринин кол-кол принциптери болза:

— хамаатыларга болгаш юридиктиг черлерге ачы-дузаның бүгүдөгү чедингир чоруу, оларның эрге-ажыктарына хамаа-рышкан медээлеринин ажык-чарлыгы;

— ачы-дузага хамаатыларның болгаш организацияларның негелдезин хандыраары;

— ачы-дузаны чогуур үезинде болгаш шалыпкын чедирери;

— хамаатыларның болгаш юридиктиг черлеринин сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандыраар ажилга киржиринге сонуур-галын көдүрери;

— ачы-дузаны чедиреринин организа-таашкынын системалыг болдураары;

— сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле программаның күүселдезинин ажык-чарлыгы;

— берип турар медээлеринин шынныы болгаш долзуу.

5. Ачы-дузаны чедиреринин чурумун хажытканынга хамааржыр чүүлдер:

— хамаатыларга болгаш организа-цияларга ачы-дузаны бо Административтиг регламентиде көрдүнгөн хуусаада чедир-бээни;

— берген медээлеринин шынга дүүшпези;

— ачы-дузаны алырынга чылдаган чок кызыгаарлаашкын;

— Россия Федерациязының, Тыва Рес-публиканың хоойлужулгаларына дүүштүр харысалгага онаар өске-даа хажыдыш-кыннар.

6. Ачы-дузаны чедиреринин талазы-биле хүлээлгелер күүселдезин яамының сай-гарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле депертаментизинге (моон соңгаар—депар-тамент дээр) онааган. Ачы-дузаны чедир-ип тура департамент Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органнары-биле дорт кады ажилдаар.

Күрүнө ачы-дузазын чедиргенинин түңнелдери болза, сайгарлыкчы чорук талазы-биле информастыг, тайылбырлыг болгаш методиктиг деткимчени көргүскени болур.

7. Ачы-дузаның алыкчылары (моон соң-гаар — алыкчылар дээр) болза:

— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы

чорукту сайзырадыр талазы-биле башка-рыкчы азы чөвүлекчи органнар;

— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту кылып турарларны деткир инфра-структураның ээлери;

— бизнес организаастаар күзелин илереткен хамаатылар;

II. Күрүнө ачы-дузазын чедиреринин чурумунга негелделер

Күрүнө ачы-дузазының

дугайында дыңнадырының чуруму

9. Бо административтиг регламент-биле башкарып турар күрүнө ачы-дузазын Тыва Республиканың девискээринге сайгарлыкчы ажил-чорудулганы сайзырадырының тала-зы-биле федералдыг болгаш республиканың тускай сорулгалыг программаларына дүүш-түр күрүнө деткимчезин алырының аргала-рының дугайында медээлер-биле хамааты-ларны болгаш юридиктиг черлерни хан-дыраар сорулга-биле тыпсып турар.

10. Ачы-дузаны яамы дараазында арга-биле тыпсыр:

— хамаатыларга болгаш организация-ларга ажык-чарлыг дыңнадыры-биле;

— хамаатылар болгаш организациялар яамыже дилег кылып келгенде оларга че-дингир бүгү-ле аргаларны ажылдап (телефон дамчыштыр, электроннуг почта ажылдап, хуу хүлээп алышыкынга, бижимел хевир-биле) тус-тус дыңнадыры болгаш тайылбыр бээр.

11. Турар черинин, харылзажыр телефо-нарның (айтырыг салыр телефоннарның), интернет-адресин, электроннуг почтаның дугайында медээлерни кириген черлер:

— яамының албан-езузуунун веб-порталында: www.mert.tuva.ru;

— яамының Чүлдүм кудумчузу, 18, Чазак бажыны, 2-ги каът, кабинет №211 деп адрес-те турар оран-савазының информация хана-ларында.

12. Яамының веб-порталына ыяап кирер медээлерге хамааржыр чүүлдер:

— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының федералдыг, ре-гион болгаш муниципалитет программалары-ның күүселдезин;

— Тыва Республиканың девискээринде ортумак болгаш биче сайгарлыкчы чорук кылып турарларның санын, экономиктиг ажил-чорудулга талазы-биле оларның хевирлеринин дугайында;

— экономиктиг ажил-чорудулганың хевирлеринге дүүштүр биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту кылып турар чер-лерде элеттинген ажилдаар олуттарның санын;

— экономиктиг ажил-чорудулганың хевирлеринге дүүштүр биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту кылып турар чер-леринин саткан барааннарын (чедирген ачы-дузазын, кылган ажилын);

— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту кылып турарларның саң-хөө-экономиктиг байдалын;

— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту кылып турарларны деткиринин инфраструктуразын тургузуп турар органи-зацияларны;

— сайгарлыкчы чоруктуң күрүнө поли-тиказын болгаш норматив-эрге-хоойлу башкарылганын ажилдап кылып талазы-биле Россия Федерациязының, Тыва Рес-публиканың күүсекчи эрге-чагырга органна-рының шийтирлерин;

— сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле күрүнө деткимчезинин көргүзөр хемчеглерин башкарып турар нормативтиг эрге-хоойлу актыларын;

— яамының шийтирин езуугаар өске-даа медээлерни (экономиктиг, эрге-хоойлу, бүдүрүлге-технологут медээлерни, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадырынга эргежок чугула маркетинг талазы-биле медээлерни).

13. Ыяап таныжар медээлер-биле кызы-гаар чок, халас болгаш дең байдалга таны-жар. Ыяап таныжар медээлер-биле массалыг информация чепсектери бир дөмей таныжар.

14. Хамаатыларның азы организациялар-ның аас-биле азы бижимел хевир-биле кириген дилеглери информация ачы-дузазын болгаш ачы-дуза көргүзеринин талазы-биле тайылбырны алырынга барымдаа болур.

Ачы-дуза алырының дугайында дилегни яамыже дараазында хевир езуугаар кириер:

— боду аас-биле кириер дилээ, яамының айтырыг салыр телефонун дамчыштыр кириер дилээ;

— почта дамчыштыр азы кижиче дам-чыштыр чоруткан бижимел дилээ;

— техниктиг аргазы бар болза, телеком-муникациялар харылзаазын (электроннуг почтаны, факсты) дамчыштыр чоруткан сөзүглелдиг дыңнадылары.

15. Сонуургалдыг хамаатылар болгаш юридиктиг кижилер боттары аас-биле медээ (тайылбыр) алырының дугайында дилег ачы-дуза телефон дамчыштыр айтырган

— тус чер бот-башкарылга органнары.

8. Административтиг регламентинин күштүг болуп кирери:

— административтиг регламент ону албан-езузу-биле парлаан соонда, он хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

болза, чогуур медээни (тайылбырны) аас-биле бээр.

16. Бир эвес айтырыгга аас-биле алдын-ган харызын долу эвес деп санаар болза, айтырыг салган кижиге айтырыг салырының өске хевирлерин, а ол ышкаш медээлерни күштүг болуп турар хоойлужулгага дүүш-түр канчаар алырын база айтып бээр.

17. Аас-биле салган айтырыгга яамы ме-дээ алыры-биле бижимел-биле дилег кири-ринин чугула эвезин айыткан тайылбырны бээр.

Тайылбыр ачы-дузазын департамент начальниги, департаментинин килдистер начальниктери азы албан-дужаал регла-ментизинге дүүштүр специалистер көргүзөр.

18. Билдиришкн ээлериин бижимел дилээне дүүштүр яамы документилерни болгаш материалдарны бээр хүлээлгелиг.

19. Бижимел дилегни чугулаажап көөрү-нүн болгаш хандыраарының чурумунда кирген чүүлдер:

1) медээ бээринин дугайында бижимел хевирге кирген дилег бүрүзүн дилегге хары-ының белеткеленин кол-кол үе-чадаларын айтып турар эргежок чугула чүүлдерни айтыпшаан бүрүткээр;

2) медээ бээринин дугайында бижимел дилегге харыы долу байдалдыг болур болгаш сонуургалдыг кижиче ол-ла дилегни катап кириерин болдурбас уjurлуг;

3) бир эвес негеттинип турар медээ бүгү-деге непертээн албан-езуунун парламента-зында үнген болза, дилегге харыы бээр кижиче ол парламентазын аты-сывын болгаш медээниң аңаа кажан үнгенин айтыры-биле кызыгаар-латтынып болур;

4) дилегге берген харыыга кирер чүүлдер:

— дилегниң утказының кыска бижимели, берип турар документилеринин болгаш ма-териалдарның даңзыы, дилег күүседикчи-зинин фамилиязы болгаш албан-дужаалы, ооң-биле харылзажыр телефону, дилегге харыыны чоруткан ай-хуну;

— кириген документилеринин болгаш материалдарның сөзүглелин азы оларның дугайында шынзылгаларны азы документи-леринин болгаш материалдарның, бир эвес дилегниң байдалына берген документилер болгаш материалдар тааржыр болза, ындыг шынзылгалар азы оларның кези медээ алырынга дилегни хандыраарынга эргежок чугула медээлер бар болза.

20. Хамаатыларның азы организациялар-ның телефон дамчыштыр, аас-биле азы бижимел-биле кириген дилеглеринге албан-дужаалдыг кижилер эвилең-ээлдек болгаш хүндүткелдиг хевирге харыылаар, билдингир болгаш тодаргай медээни бээр уjurлуг.

21. Ачы-дузаны яамыга ап турарларны сандайларга олуртур, негеттинип турар доку-ментилерни белеткээринге эргежок чугула байдалдарны (стол, демир-үжүк, саазын болгаш документилеринин үлгер-майы) тургузар, ачы-дуза алырынга эргежок чугула документилерни хоолгалап алырынга аргаларны бээр уjurлуг.

22. Информация материалдарына күү-сеттинип турар федералдыг болгаш респуб-лика программаларының дугайында, олар-ның сорулгаларының, негелделеринин бол-гаш аңаа хамаатыларның, организациялар-ның киржиринин чурумунун дугайында долу медээлер, субсидиялар, акшаландырыш-кынның өске-даа хевирлерин (оларга не-гелделер болгаш оларны долдураарының үлгер-майыктары) алырынга эргежок чугула документилеринин долу даңзыы кириген турар уjurлуг.

Ачы-дузаны чедиреринин хуусаалары

23. Ачы-дузаны чедиреринин хуусаазы ажил-херекти кылырынга (шиитпирлер хүлээп алырынга) эң эргежок чугула, күрүнө албан-хаакчыдының күш-ажылының үргүл-чүлелин доктаадып тургускан норматив-терин сагывышаан, күрүнө ачы-дузазын чедиреринге эргежок чугула үеден ашпас уjurлуг.

Тускай шинчилелдер (экспертизалар) кылырын негевес ачы-дузаны чедиреринин хуусаазы 30 хонуктан ашпас, а эргежок чугула таварылгаларда, а ол ышкаш дилегни директорнуң азы тускай төлөөлөткен албан-дужаалдыг кижинин шийтири-биле негелде чоруткан таварылгада, дилег кириген хамаатыга азы организацияга ооң хуусаазын

(Уланчызы 6-7 арыннарда).

ТЫВА. Өзүлдеңи базымнары

ТЕРЕ-ХӨЛ кожуун: келир үеже

"Кунгуртук" деп сөстү дыңнапкаш-ла, мөңгө ногаан төңчү чок арга-эзим, арыг агаар, элик-хүлбүс, алды-киш эгээртинемес бай-байлак черде чурттап чоруур аңчылар, балыкчы, тайга черниң кижилери кижиниң сагыжынга кирер чүве. А сөөлгү чылдарда бүгү чуртта ады алгаан тывызыксыг "Пор-Бажың" шивээзи база белең-селен кижиче чедип шыдавас "Тарыс" аржааны сонургалды улам хаара тудар. Бо удаада редакторум "Тере-Хөл кожуунче командировка бар-дыр, баар сен бе?" — дээн айтырынга боданмайн-даа: "Ийе! Албан баар мен, кажан чоруурул?" — деп, оон харын чүвени улам тодараттым. "Эртен дораан чоруур, орук-суур аразы ырак, чедери берге чер-дир, белеткенип ал" — дээш, хүннүң ийиги чартында ажылымдан хостапты...

Эртенінде Парлалга бажыңының чанындан айтанып турар тере-хөлчүлөргө "ушкажыры-биле" ажил шагы эгелеп турда, бо-ла келдим. Чонаада кижиче бажы козурт апарган, автобусче сыңмарлажып турар чон-даа чогулу. Кады чоруур болган "эштерим" — ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды А.М. Саая баштаан ажилчын бөлүк-даа көзүлбөс. Чүвени ылавылаар дээш, Тере-Хөл кожуунун "офизинге" четкеш, автобус кажан чоруурул деп айтырымга: "Автобус дүүн Кунгуртуктан үнгөш, бертен келген шаа ол, ам чолаачы бичии дыштанып алзын, улуг дүш алып турда Кызылдан үнер силер. Силерни черле кагбас бис, долгантар кылдыр телефоннар арттырып калыңар" — дидир. "Ажырбас, ажилдаар черим бо Парлалга бажыңында, бодум чеде бээр мен" — дээш, чоруур шакты манап, чедир кылыр ужурулг ажилдарым кылып олур мен...

Узун оруктун эгези

16.00 шак. Шагды дыңнааным ышкаш, ырлап турганзыг эвес-даа болза, дөмөй-ле бир өске аянныг чугаа-сооттук, арыг агаарга дадыккан кызыл-хүрөң шырайларлыг тере-хөлчүлөр чыгып эгеледи. ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Караоолдун республиканың найысылалы-биле ыраккы Тере-Хөл кожуунун аразына чоннун аргы-жилгазынга деткимче кылдыр белекке бергени — күчү-күштүг "Урал" автобустун "тынын" туткан хоочун чолаачы А. Түмен-Байыр турупту. Кадык камгалал яамызындан үндүргени эм-таң аймаан, малчын коданнарга чедирер даш дусту халтагылааш, автобустун иштинде чүдүргүлөпкөн, а Кызылдан чанып бар чыдар пассажирлерниң чүгү дээрге, чүк. Ындыг-ла ыйнаан, барып-барып, Кызылдан канчап чүк чок чанар боор, бети дие, ижер-чиер аш-чем, эм-таң аймаа, кижилерниң чедиреп бээр кылдыр чагаан дилээ...

Тыва Республиканың Чазааның кежигүнү — ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды А.М. Саая баштаан яамының харысалгалыг ажил-дакчылары — көдээ ажил-агыйының хөгжүлдөзү болгаш социал политика килдизиниң кол специализи А.Ч. Сендажы, мал ажил-агыйы болгаш уксаажыдылга килдизиниң специализи Ш.К. Куулар олар кирген ажилчын бөлүк ыраккы Тере-Хөл кожуунун сумуларын, малчын коданнарын кезип, бөгүнгү байдал-биле таныжары-биле сургакчылаашкынче айтаныптыгыс.

Автобустун чырык, чылы-даа

аажок, кабинада чолаачы-биле салон иштинден чугаалажыр харылзааның дериг-херексели база бар. Салон ишти соой бээр болза, чылыдарының, а эмин эрттир изий берзе, сериidedириниң каш аңгы хевирлерин өйлөп база турар. "Оон мурнунда чоруп турган автомашиналарыңарга көөрге, магалыг автобустук апарган-дыр силер аа?" — деп, чанымда кожамдан сонургаарымга, "Кш (диалектизин хевээр арттырдым) борга, монубиле чоруур эки-дир, ана "люкс", Өпей-биле чорааш, доңмас-тыр. Өртээ база чик, хуу кичилерниң машиназы 2 муң, моон 1 муң 300 рубль-дир, ол-даа болза, Кызылдан аш-чем садып алырда" — деп харыылады. Өпей дээрге кижиче ады-дыр аа, таныыр эвес деп боданып олурумда, бир кижиче кирип келгеш, пассажирлерге көргөш: "Өпейлер база бар ышкажыл, чанар бе?" — дээрге, хая көрүп көөрүмгө, бичии уруглар туткан ийүш хире иелер бар болду. Ол "өпей" деп сөстү чаптап, "бо чоннун дылының чымчаан аа" деп бодап олурумда, узун орук-даа эгеледи...

Күчүлүг "Урал" автобустун чолаачызы А.Түмен-Байыр.

Орукка чорааш, төрөөн Тывамның, чер-чуртумнун эгээртинемес, катаптанымас бойдус чурумалын деңней аарак көрүп, ол черлер ыңдыг онзагай-дыр деп сагыш-сеткилимге "таңмалап" алыр дээш, черле удувазын кызыдар кижиче мен. Бо удаада орайтадыр үнгенивиске хараадап олурзумза-даа, чер аразының аргыжилга оруу тайга ишти, чингистиг, улуг харлыг черлеп, чамдыкта чайындылыг дош кыры-биле чоруп турарын силгишкынден билип ап чордум. Чедер черге чедир чеже-даа доктаап, дыштаанып чорааш, Тере-Хөл кожуунун төвүнгө 11 шак чедип турда кирип келдивис. Харнын арыг, ак деп чүвези кижиниң караа чылчырыктаар...

ТР-ниң алдарлыг малчыны П.Найдан-биле орук ара ужуражылга чезинде.

Кожуун төвүнгө

Төгүзүндөн алгаш көөр болза, Тере-Хөл сумузу ТАР-ның Биче Хуралының Президиумунун 1936 чылдың январь 25-те хүлээп алган доктаалы-биле тургустунган. А 2001 чылда Кунгуртук суур деп төптүг Тере-Хөл кожууну тургустунза-даа, 2002 чылдың май 23-те ол юридиктиг күш кирип, кожуун статусун алган.

Кожуун 1 млн. 5 муң хире га черде чаттылган болгаш Каа-Хем, Эрзин кожууннар база Моол-биле кызыгаарлаттынып чыдар. Кыштын айлары октябрыдан майга чедир узамдыгып, харнын кылыны 30-60 см чедип турар. Чылыг үе чүгле үш ай үргүлчүлээр болгаш бо-ла хар дүжүптер. А чайның ортумак изии чүгле кадар 13 градус чедер. Оон ыңдыг онзагай бойдус халыынын өөренип көргөш, кожууну Кыдыкы Соңгу чүкке деңнестирген. 2009 чылдың чон чизези-биле алгаш көөрге, ол 2157 кижиче чурттап чылыг болгаш кол нуруузуңда — тывалар. Бүгү малдың баш саны 7 муң ажыг баш. Оон иштинде 6 муң ажыг баш хой, өшкү, 1065 баш чылгы мал, 100 ажыг баш сарлык мал бар. Одар-белчиер четчир болгаш 86 муң хире малды азырап болур арга кожуунун көдээ ишчилеринде бар дээрзин баштайгы медээ-биле алган кижиче мен.

Чагыргага келиривиске Тере-Хөл кожуунун чагырыкчызы Э.М. Манчин, кожуунун баштыгы — Төлээлекчилер хуралының даргазы Е.С. Иргит, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Тере-Хөл кожуунда бүрүн эргелиг төлээзи Р.С. Мунзук, чагырганың көдээ ажил-агый талазы-биле специализи А.А. Чигден олар уткуп ап, баштайгы ажил-агыйжы чугааны кожуун чагыргазының бажыңына эрттирип, чедер ужурулг черлериниң планын тургузуп, дугуржуп алганнар.

"2005-2015 чылдарда Тере-Хөл кожуунун социал-экономиктиг хөгжүлдөзү" республиканың тускай сорулгалыг программаның боттанышкыны-биле кожуунун сайзыралы бурунгаарлаан. Кожуун болуп аңгыланым тургустунганындан бээр келир чылын 10 чылын

ажыл-агыйжы чедиишкынер-биле демдегеп эрттиреринге белеткенип турар. Аңгы административтиг кожуун кылдыр тургустунган

гээзи — спорт залын туттурар аныктар дилеп турар. Школа бо-ла интернаттын оран-сава озал-ондактыг байдалда болуп

Кожуунун удуртулгазы-биле ужуражылга.

соонда чурттакчы чонга эргежок чугула херек социал объектилер немей туттунуп, садыг-наймаа көвүдөп, чоннун аргыжилгазынга эки талалар көстүп келген. 2008 чылдан бээр кожуунда электри четкилерин чаарткан, 400 киловатт күштүг электростанциядан чырыкты сумунун бүгү кудумчуларынче берип турар. Оон мурнунда чылдарда чырык чамдык кудумчуларга четпейн турган болза, эрткен чылын чагыларны немей тургузуп, чырыкты деңнестирген. Школа, эмнелге, приютче үш фазалыг токту кошкан, электри күжү-биле ажилдаар дериг-херекселдерни долу күчүзү-биле ажыглап турар. Кожуунун девискээринде алдын казып тывар "Ойна" артели аргыжилганың кол судалы — оруктун байдалын доктаамал хайгаарап, чогуур ажилдарны кылып турарындан найысылал биле кожуун аразында үзүктөл чок харылзаа тургустунган.

Кожуунда 70 хире чаа чуртталга бажыңнары ажылгалга кирген. Оон-биле чергелештир демографтыг байдал өскөн болгаш чоннун талазындан чаа-чаа негелделер кирип турар. Ол дээрге социал объектилерни тудары-дыр. Оон чижээне кадык амыдыралдың өр-

ларындан уругларга болгаш бал кыларга улуг айыылды тургузуп турар. 2009 чылда Балыктыг сумунда таксофонну салган болза, 2010 чылда Интернет-биле коштунган. Чайгы үеде кожуун төвү-биле чоннун аргыжилгазын организаттары-биле 200 муң рубльге хемени саткан. Оон аңгыда Балыктыг клуб, ФАП тудуу дээш чугул объектилерге чагылар кирген, оон кожуунун Төлээлекчилер хуралына чүүлдүгүнүп деткээш, кожуунун бюджетинде бадылаан Балыктыг сумузуңуң чагыргазы алызында туризмни кол сайзырадыр сорулганы мурнунда салган солун планнарлыг чер.

Кожуунун чагырыкчызы Э.М. Манчин кыска таныштырылган кылып, келир үениң сорулгаларын чугаалааш, келген даргалар оон "чүс катап дыңнаарының орнунга" чангыс катап көргөни дээр" дээш элээн каш объектилерге кады чедерин сүмеледи. Сайыт чалап ганы хүлээп албышаан, Кунгуртук суурда кезек черлерге четкен Амгы үеде тере-хөлчүлөргө чылыг чугула сезоннуг ажылы — ышкы белеткели чоруп турар. Хемни дожу эрип батпаанда, кышкы үеде одаар ыяшты кескен, дош кыры

бүзүрелдиг базымда

Балыктыг-Хем оолдары-дыр.

бъектилерде эккеп дүжүрген. Балдыр 2011-12 чылдың кыжын-одоар чүүл — 7 муң 300 куб (чурукта) ыяшты курлавырлаар тала-ы-биле ажилдар кидин түлүк аруу, харын-даа адакталып турар. Кожуунун төп эмнелгези 20 ки чыдар орунга таарыштыр турган-даа болза, хүннүн бай-ы-биле бо хүнде ында 32 чыдар орун бар. Кожуунун эмнелгези эртемниг эмчилер-биле эмелеттинмээниниң кол шапта-азыны — эмчилерниң акша-алынын БМК-дан эмнээшкенин тан кижиниң санындан хамаар-ыр кылганында деп, кол эмчи Алла Алексеевна Кунчун тайыл-ырлады. Ынчангаш амгы үеде да терапевт эмчиниң чогуңдан ырыг кижилер чогуур үезинде оттуг эмчи дузазын, эмнээшкенин дир албайн турар деп болур. Онунуң чайгаар өзүлдезиниң азы-биле, 2009 чылда — 47, 2010 чылда — 53, а бо чылдың 2 айы-н дургузунда 12 чаштын тө-түнгени эки көргүзүг.

— Бо хүнде мында база олча-ыс бар — оол биле кыс ийистер, арай эвээш төртүтүнгөш, ам-ны немеп чыдар. 34 харлыг ава-дураа Сурунгунуң (чурукта) ды, чеди дугаар уруглары-дыр. Алдуң ады Айдыс, кыстың Ар-ш, ам элээн каш хонупса, чанар ашкылар бо — деп, Алла Алек-еевна биске сонургатты. «Каң-дык өзүл-мандыырын күзеп, ыг-аржык оюп-ла чорзун» — ийорээвишаан, иешкилер-биле йырлашкаш, өрээлинден дүвүс.

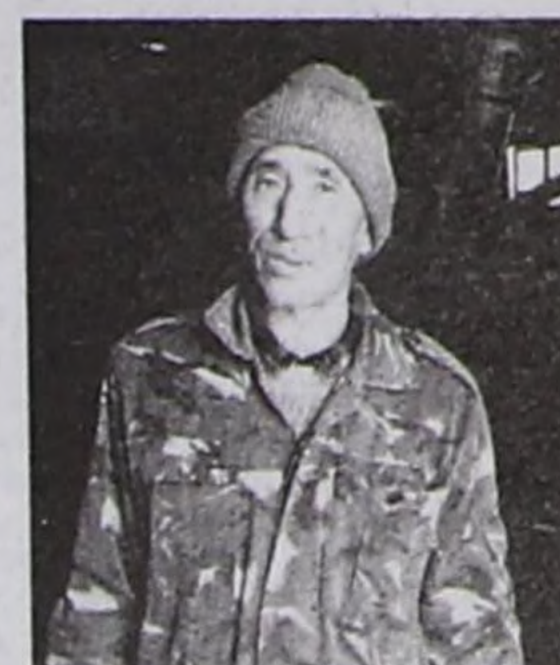
Эмнелгеде аарыгларга удур гежок чугула эм-таң бар, бо

дизельдиг кывар-чаар материал-биле ажилдаар станцияга чедип, ында моторист Вячеслав Бегзи-биле (чурукта) чугааны база кыл-ган. Суурнуң электри чагыларын чаартып, чаа удазынны шөйгени ажилга шаптараазыннарны тургус-пастаан. Чырыкты эртенгиниң алды шакта бергеш, кезээ 11 шакта өжү-реринге шынаажылар пат чаңчык-кан. Ол үеге чедир чырык күжү-биле кылыр ажилдарны шуптузун кылып четтигиптер.

Көдээ ажил-агый продукция-зын болбаазырадыр мини-цехтер-ниң оран-савазы туттунганын, эрт-кен чылдың декабрь айда 1 млн. рубль өртектиг дериг-херексел-дерни эккеп алганын кожуун чагы-рыкчызы Э.Манчын сонургатты. Удавас ол бүгүнү эптеп тургузуп-тар болза, үш аңгы угланыыш-кынныг цехтер ажилдап эгелеп, не-мелде ажилчы олуттар тургусту-нар. "Тере-хөлчүлерге эргежок чу-гула эът болгаш балык ыштаар, ал-гы-кеш эптеп болбаазырадыр база

биле, а чайын — чүгле суг оруу. Час дүшкен болгаш бодунуң дү-жүлгезинче киргенин орукка чо-рааш эскерип болур: чайынды чам-дык черлерни калбаа-биле эжелей алган, а чамдык черлерде хемниң эринде дош чаакталгаш, буступ турар — чүгле дуржулгалыг чолаа-чының часпас караа, дыңзыг холу, кортпас чүрээ, харысалгазы, оон "бүзүрелдиг эжи" — күчү-күштүг машиназының илчирбе-биле "ки-женнээн" алды дугуюнуң "дырбак-танып" чүткүдүп үнгөш, орукту "чагырып" алырындан хамааржыр. А хемниң эри кадыр-кадыр, бизеңнерлиг хаялар...

Көшкүн амыдыралды сууржун байдалче шилчидер дээн күзел-биле чаңгыс өргөн чок турган черге беш чыл бурунгаар баштайгы бажың маңаа көстүп келген. Ол төрөөн черинге кызыгаар чок ынак, Тере-Хөлде черлерни беш салаазы ышкаш билер, езулуг-ла патриотчу Федор Оолович Сендиниң удур-

Моторист В.Бегзи.

рүүшкүннүг күзел-биле ажилдап чоруур кижилер барын көргөш, ол кижилерниң шыдамыккайын, туруштуун магададым.

Бо хүнде сумуга хамааржыр "Балыктыг" көдээ ажил-агый коо-перативинде 1130 баш шээр мал, 139 баш сарлык, симменталь по-родагы 24 баш инек, 45 баш чыл-гы мал, 50 баш иви бар. Оларның 520 хире бажы төрүүр хой, өшкү, 80 ажыг бажы төрүүр сарлык, тө-рүүр инектерниң бажы 24, 20 баш бе, 24 баш манды бар. Оларны ни-тизи-биле 8 аңгы коданда азырап кадарбышаан, хайгаарап турар. Оон аңгыда сумунуң хуу малдыг кижилери база-ла тайга эдээ черлерде малын малдап, амыдыра-лын салбайн, ажы-төлүн өөредип, чурттап чоруур.

Тыва кижиниң «кассазы» — малында

Ол сөстөрни Федор Оолович бо-ла катаптай бээрин орук ара чеже-даа дыңнадым. Мал-биле халбактанчып чурттаар болзуву-са, акша ол-дур ийин. Ынчалза-даа ону көвүдөдип алыры эң кол сорулга ол дээр болду. Ынчангаш чоннуң, малчыннарның чурттап турарын черле көрбөс болза, хор-жок дээш келген бөлүктү удуртуп-баштавышаан, кижиче дери берге черде малчыннары-биле танышты-рып, ажил-агыйжы чугааны чору-дуп, оларның сонургап турар ай-тырыгларына харыларны бер-ген. Бистиң-биле кожуунуң мал эмчизи Оксана Ивановна Долчун биле ветфельдшер Яна Васильевна Манчын мал-маганның кыш эрткен байдалын көрбүшаан, яшурга удур тарылгаларны кылып чорду.

Айлаң МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чу-руктары.

(Уланчылыг).

Лас-кежиктиг иениң олчазы — ийистер.

хүннерде кожуунда непереп ту-рар грипп аарыына удур 40 муң рубль түңгө эмнер келгенин эм-нелгениң кол эмчизи А.А. Кунчун дыңнадып, эң-не берге айтырыг — аарыг кижиге, оон иштинде хе-нертен аарааннарга, божуур иелерге, озал-ондак болган тава-рылгаларда дүргөн дуза чедире-ринге санитарлыг машинаның чогу улуг шаптараазын болуп турарын дүвүрел-биле чугаалаан. Ынчангаш ону чедимчелиг шийтирлежиң бээриниң талазы-биле сайытка чагыгны кириген.

Оон аңгыда кожуун төвүн элек-три чыры-биле хандырып турар

ийи бода малдың эдин хары угда доңур шааптар дүргөн доңурап (шоковая морозилка) цехтер ажилдап эгелээри бурунгаар херин базым болур ужурулуг. Ону чүгле делгелгеде ышкаш көөр дээн эвес, кызып тургаш, долу күжү-биле ажилдадыр херек — деп, сайыттың демдеглээнинде улуг утка бар.

Келир үеже идегел-биле

Кожуун төвүндөн Балыктыг сумуже чедери берге черлерниң бирээзи. Ынаар орук кышкы үеде — чүгле хемниң доңунуң кыры-

тулгазы-биле амыдырал мында ужукталган деп болур. Ам ол Балыктыг сумузуңуң администра-тивтиг төвү Тал суурда чудуктан кылган 10 хире бажың чыскаалдыр тургулапкан. 27 өрегеде көдээ иш-чилер тайга черниң бижиттинмээн хоойлулары-биле чурттап турар-лар. Чайын боорга балыктап, күс боорга каттап, тооруктап, кыш боорга аңнап-меңнеп, ыяш белет-кеп, час боорга бойдустан оттуп келгенине өөрүп чурттап чоруур-лар. А алызында маңаа суур тур-густунуп, садыг-наймаа, бичии эмнелге пунктузу, эге школа-даа тургустунар деп бурунгаар кө-

Кышкы адалгалган.

(Уланчызы. Эгези 3-кү арында).

узатканын дугайында дыңнаттышаан — 45 хонук болур.

24. Тускай шинчилелдер (экспертиза) эрттирерин негээр ачы-дузаны көргүзөринин хуусаазы ону эрттиреринге көрдүнгөн үеге немээн 5 хонук-биле каттай санаанан эртпес ужурул.

25. Хамаатыларны болгаш юридиктиг эргелиг кижилерни яамыга хүлээп алырынын графигин ол органга неделяда 3 катал кээп, 4 шактан эвээш эвес үеде чугаалажып болур аргалыг кылдыр тургузар.

26. Яамыга хамаатыларны болгаш организацияларны хүлээп алырын ажил шагынын төңүзүңгө чедир боттандыраар.

27. Хамаатыларны хууда хүлээп алышыкынын сайыт азы сайыттын оралакчызы болгаш төлээлтен бүрүн эргелиг албан-дужаалдыг кижилер чорудар. Хүлээп алышыкын болур черин, а ол ышкаш хүлээп алышыкын хүннеринин болгаш шактарынын дугайында медээлерни хамаатыларга болгаш организацияларга дыңнадыр.

28. Яамыга кирген бижимел дилеглерни бижимел дилегни бүрүткээр хунден 30 хонук дургузунда салдырган айтырыгга дүүштүр сайгарар ужурул.

29. Хууда хүлээп алышыкына келген хамааты бодун бадыткап турар документини көргүзөр.

30. Аас-биле кириген дилегниң утказын хамаатыларны хууда хүлээп алышыкын дептеринге бижири.

31. Хууда хүлээп алышыкын үезинде хүлээп алдырган бижимел дилеглерни

бүрүткээр болгаш доктааттыган чурум езугаар сайгарып көөр.

Ачы-дуза чедирерин, ооң иштинде күрүнө ачы-дузанын чедиреринге эргежок чугула документиленни хүлээп алырын түр доктаадырынга азы ойталаарынга барымдааларның даңызы

32. Кириген документилен 52 пунктта айтылган негелделерниң чаңгызындаа күүсеткен болза, яамы документилен хүлээп алырында ойталаар.

33. Ачы-дуза чедиреринден ойталаарынын барымдаалары болза:

— шийтирилээр яамынын харыылаар айтырыгларына хамаарышпас азы чажыт байдалдыг айтырыглар кирген дилеглерни; — айтырыгның утказы кайы медээден алыры билдинмес азы харыы чорудар адреси чок болза;

— айтырып турар медээни ниити ажыг-лалдың информациясында бар болза.

34. Ачы-дуза чедиреринден ойталаан шийтир барымдаалыг болур ужурул. Ачы-дуза чедиреринден ойталаашкында ойталаан чылдагаанын, Россия Федерациязынын, Тыва Республиканын хоойлужуудуларынның чогуур нормаларын кириген, шийтир хүлээп алган ай-хүннү, шийтир хүлээп алган албан-дужаалдыг кижиниң фамилиязын болгаш албан-дужаалын айтыркан, а ол ышкаш ойталаанынын дугайында шийтир хомудаарынын чурумунун дугайында тайылбырны бээр ужурул.

Республиканын Чазаанын информация-тайылбыр системасын, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, Тыва Республиканын Экономика яамызынын тайылбырын болгаш методиктиг өске-даа материалдарын ажыглап тургаш, эргежок чугула бүгү хемчеглерни алыр.

Яамынын албан-дужаалдыг кижизи чугаанын эвелең-ээлдек болгаш чөптүг байдалга, билдиг, айтырыгның ужуру-утказынын аайы-биле чорудар ужурул.

40. Хамаатылар болгаш организациялар боттары азы телефон-биле дилег кирип турар үеде яамынын аас-биле медээлер бээрин боттандыра албан-дужаалдыг кижизи ачы-дуза чедирерин дараазында таварылгаларда ойталаар:

— яамынын айтырыгына хамаарышпас айтырыгларны хамаатылар болгаш организациялар тургузуп турда;

— дилег кирип тургаш багай болгаш дорамчылалдыг сөстөр ажыглаар болза;

41. Хамаатылар болгаш организациялар (хоойлу езугаар азы төлээлтен кижизи) аас-биле медээ алыры-биле яамыдан дилег кылдыр, яамынын албан-дужаалдыг кижизи дилег ээзинге бодун таныштырырын (фамилиязын, адын, адазынын адын, албан-дужаалын болгаш организациянын адын адаарын) саналдаар, дыңнаар болгаш эргежок чугула апарганда айтырыгның утказын тодардыр.

42. Кириген дилег талазы-биле тайылбыр азы медээ ачы-дузанын көргүзөринин шын-нын яамынын албан-дужаалдыг кижизи бо Административтиг регламентинин 43 пунктунга дүүштүр тодардыр.

43. Бир эвес хамаатынын азы организациянын (хоойлу езугаар азы төлээлтен кижизинин) салган айтырыглары яамынын харыылаар айтырыгына хамаарышпас азы чажыт байдалдыг болза, яамынын албан-дужаалдыг кижизи ол ачы-дузаны чедиреринин аргазынын чогуун дугайында, оларнын салдырган айтырыгларын шийтирилээр эргелиг күрүнө эрге-чагыргазынын чогуур органынче дилег кириер эргезинин дугайында дыңнадыр.

44. Бир эвес хамаатынын азы организациянын (хоойлу езугаар азы төлээлтен кижизинин) салган айтырыгларын яамынын ачы-дуза чедирер талазы-биле харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижизи харыылап шыдапас болза, яамынын ол айтырыгларын шийтирилээр ужурул өске албан-дужаалдыг кижизин хаара тудар эргелиг.

45. Телефон дамчыштыр айтырыг келгенде яамынын албан-дужаалдыг кижизи: — бодунун организациязын адаар; — бодунун фамилиязын, адын, адазынын адын, албан-дужаалын адаар; — долган кижиге бодун таныштырырын саналдаар;

— төндүр дыңнаар болгаш эргежок чугула апарганда айтырыгның утказын тодардыр; — айтырыгга хамаарыштыр эвелең-ээлдек, топтуг болгаш билдиг харыыны бээр;

— салдыган айтырыгга ол дораан харыы

бээр болдунмас болза, долган келген кижиге өске тодаргай хүнде болгаш тодаргай шакта долгаарын саналдаар;

— айтылган үеге чедир яамынын албан-дужаалдыг кижизи айтылган айтырыг талазы-биле харыыны белеткээр, эргежок чугула таварылгада яамынын албан-дужаалдыг кижилерин (хаара туттунган албан-дужаалдыг кижилеринин даңызын езугаар) хаара тудар.

46. Хамаатыларны болгаш организацияларнын боттары кээп азы телефон дамчыштыр салган айтырыгларына яамынын аас-биле харыы бээр албан-дужаалдыг кижизинин хүлээлгезин күүседип турарына контрольду килдис начальниги хүннүн боттандыраар.

47. Хамаатынын азы организациянын хууда (ооң иштинде телефон дамчыштыр) кириген дилезинге чедирген ачы-дузанын сөөлгү түннели болза, дилегге хамаарыштыр долу харыыны бергени болур.

Күрүнө ачы-дузанын чедиреринин кол даңызы

48. Күрүнө ачы-дузанын алыкчызынын бижимел дилээ.

Ачы-дузаны бижимел-биле тус-тус чедирери

49. Хамаатыларга болгаш организацияларга тус-туста бижимел дыңнадыг кылып талазы-биле ачы-дуза чедиреринин барымдаазы болза, оларнын бижимел дилеглеринин яамыга киргени болур.

50. Хамааты азы организация бижимел дилез боду яамыга эккеп, почта-биле азы харылаанын телекоммуникация каналдары-биле электроннуг хевирге чорудуп болур.

51. Хамаатыларны болгаш организацияларнын бижимел-биле кириген дилеглеринде айтырыгларга бижимел харыыны белеткээр болгаш чорударын дилегниң яамыже кирген хүнүнден 30 календар хүннүн дургузунда боттандыраар. Хамаатыларны болгаш организацияларнын бижимел дилеглерин ажил шагында хүн бүрүдө (дыштаныр болгаш байырлал хүннеринден аңгыда) хүлээп алыр.

52. Бижимел дилегге күрүнө ачы-дузанын чедиреринден яамы дараазында таварылгаларда ойталаар эргелиг:

— яамынын харыылаар ужурул айтырыгына хамаарышпас айтырыглар талазы-биле хамааты азы организация дилег киригенде;

— дилегге багай болгаш дорамчылалдыг сөстөр киргенде;

— бижимел дилегге организациянын ады (хуу сайгарлыкчынын, тус-тус кижинин фамилиязы), келген адреси, организациянын удуртукчунун (хуу сайгарлыкчынын, тус-тус кижинин) салган ады чокта.

53. Хамаатылар болгаш организациялар боттары келгенде яамы оларнын киригени бижимел дилеглерин хүлээп алыр.

54. Билдиришкн ээзинин дилезн езугаар ооң бижимел дилезинин ийи дугаар хоолгазынга яамы документини хүлээп алганынын дугайында демдек, албан-дужаалдыг кижинин фамилиязын, албан-дужаалын болгаш хүлээп алган ай-хүнү айтыпшаан, салыр.

55. Билдиришкн ээлеринден алдырган бижимел дилеглерни кирген хүнде яамынын херек эмгелели дээш харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижизи доктааттыган чурум езугаар бүрүткээр болгаш яамынын удуртулганынче кириер.

56. Яамынын удуртулганын резолюция салганы бижимел дилеглерни сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле департаментиде дилегде кирген айтырыгларны харыылаар ужурул албан-дужаалдыг кижиге харыы белеткээр кылдыр чорудар.

57. Яамынын удуртулганын резолюция салганы бижимел дилеглерни департаментинин албан-дужаалдыг кижизи кирген документилен учедунун журналынга доктааттыган чурум езугаар демдеглээр.

58. Чагааларнын ийи дугаар хоолгалары харыы белеткээр килдиске шыгжаар кылдыр артар. Чагаанын күүседикчизи үнер чагаанын хүннүн болгаш дугаарынын дугайында медээни кирген болгаш үнгөн документиленнин журналынга доктааттыган чурум езугаар демдеглээр.

59. Күүседин-биле бижимел дилег алган албан-дужаалдыг кижиге дилегниң яамыже кирген хүнүнден 25 календар хүннүн дургузунда харыыны белеткээр. Харыыны белеткеп тургаш албан-дужаалдыг кижиге Россия Федерациязынын Чазаанын, Тыва Республиканын Чазаанын, яамынын информация системасын, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, Тыва Республиканын Экономика яамызынын тайылбырын болгаш методиктиг өске-даа материалдарны ажыглаар.

60. Чагааны күүсеткен кижиге белеткеттинген харыыны күүседир кылдыр доктаат-

кан үенин доостурунга чедир 4 хонук эвээш эвес хуусаада хол үжүү салыр кылдыр департамент начальнигинге кириер болу ооң соонда доктааттыган чурум езугаар яамынын удуртулганынче кириер.

61. Бижимел дилегге харыыны бээр болгаш билдингир хевирге, күүседикчизи фамилиязын, адын, адазынын адын болгаш телефонун дугаарын айтып тургаш, седир.

62. Чагаага сайыт ат салган соонда чанын күүседикчизи ону бүрүткээр болгаш хүнүн, үнер документилен учедунун жалынга үнгөн дугаарын салыр.

63. Харыынын баштайгы экземпляр чагаанын күүседикчизи билдиришкн ээзинче почта-биле чорудар, ийи дугаар земпларынга атты салыр болгаш чорут хүннү демдеглээр.

64. Харылаанын телекоммуникация каналдарын дамчыштыр электроннуг хевирге дилег кириген билдиришкн ээлерин бижимел хевирлиг ачы-дуза көргүзөрин чуруму:

1) билдиришкн ээзинин бижимел дилезн харылаанын телекоммуникация каналдарын дамчыштыр ап турар үеде яамынын программалыг хандырылган автоматтыг байдалга дараазында чүүлде күүседир;

— бижимел дилегни алган хүннү болгаш шакты салыр;

— үстүндө чүүлдү чогумчалыг күүсет соонда яамынын программалыг хандырылган газы бижимел дилег киргенин дугайы албан-дужаалдыг кижиге дыңнадыр;

2) бижимел дилег киргенин дугайы дыңнадыгны алган соонда яамынын хемчеглекчизи-секретары ону сайгар болгаш бо Административтиг регламентинин 55-57 пункттарында айтылган ажилдар күүседир.

65. Бир эвес билдиришкн ээзи чанын ол-ла айтырыгны чаңгыс эвес удаа кирип турар, ооң айтырыгына тодар харыыны берген болза, ооң сөөлгү чанын күүседикчизи департамент начальни-биле дугуржулга езугаар бо айтырыгына талазы-биле чагаалажылганы соксадыр дугайында албан-езуунун барымдаа чагаазын белеткээр.

66. Чагаалажылгынын соксадыр дугайында яамынын удуртулганы шийтир хүлээп болза, чагаанын күүседикчизи:

— ол айтырыг талазы-биле ооң-би чагаалажылганы соксатканын дугайы сайыттын (сайыттын оралакчызынын) ады салган барымдаалыг ойталаашкн билдиришкн ээзинин адресинче чоруду;

— ол фактыны үнүп база кирип турар документиленнин журналынга демдеглээр.

67. Бижимел хевирге чедирер ачы-дузанын сөөлгү түннели болза, билдиришкн ээзинин почта-биле келген чагаазына бижимел хевирге берген харыыны болур.

68. Яамынын албан-дужаалдыг кижинин бижимел хевирлиг ачы-дузаны чедир турарына контрольду үнгөн болгаш кирген документиленнин учедунун журналынга демдеглелдерин езугаар сайгарлыкчы чорукту сайзырадырынын талазы-биле департаментинин начальниги хүннүн боттандыраар.

Хамаатыларга болгаш организацияларга бүгү-ниити дыңнадыг кылыры

69. Бүгү-ниитиге дыңнадыг кылыр ачы-дузаны яамынын эгелээшкни-биле ачы-дузанын төлээлтенки албан-дужаалдыг кижиге кылдыр.

70. Хөй-ниитиге дыңнадыг кылыр талазы-биле албан-дужаалдыг кижилерин хүлээп гелери:

— сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр дугайында болгаш оруктарын көргүзүр турар медээлерин болгаш дыңнадыгларын сайгарлыкчы чорук талазы-биле күрүш политиказын, нормативтиг эрге-хоойлу багыттарын, сайгарлыкчы чорукту күрүш деткимчезинин программаларын хамаатыларга болгаш организацияларга бүгү-ниити дыңнадыг кылырынын херекселдерин билдирерин хандыраар;

— информация стенилеринде, яамынын веб-порталында материалдарны доктаама чартыры;

— айтырыгларнын эргежок чугулазын болгаш нарыннын барымдаалап хамаатыларга болгаш организацияларга эрттирер семинарларнын (чөвүлел хуралдарнын төгөрик столдарнын) тематиказын тодардыр.

71. Бүгү-ниитиге дыңнадыгны яамынын веб-порталында информация материалдарын кириери-биле, массалыг информация чепселдеринге, радиону болгаш телевидение-биле каттай (моон сонгаар — МИЧ дээр) информация материалдарын доктаама чартыры.

III. Административтиг ажил-чорудулгалар

Ачы-дузаны чедирип турар үеде ажил-чорудулганын дес-дараалашканын бижимели

35. Россия Федерациязынын, Тыва Республиканын күрүнө эрге-чагырга органнын нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, сайгарлыкчы чорукту сайзырадырынын болгаш күрүнө деткимчезинин программаларын хүлээп алган, сайгарлыкчы чорукту сайзырадырынын планнарын (баш удур санаашкынын), анализтиг материалдарны болгаш хамаатыларнын база организацияларнын сонугурап турары өске-даа медээлерни чугаалажып көргөн соонда ону яамы хамаатыларга болгаш организацияларга дараазында аргалар-биле халас чедирер:

— яамынын дараазында адреси: www.mert.tuva.ru веб-порталына кириери-биле; — массалыг информация чепселдеринге: «Тувинская правда», «Шын» солуннарга парладыры-биле;

— яамынын оран-савазында ханаларга, яамынын ажилынын графигинин кандызындаа хамаанчокка ооң-биле таныжып ап болур черлерге азары-биле;

— электроннуг почта-биле чорудары-биле, чагаалар адреси: mnesopol@tuva.ru;

— хуу хүлээп алышыкына, 8(39422)2-17-67 деп телефон-биле эргежок чугула тайылбырларны болгаш консультацияларны бээр-биле;

— семинарлар (чөвүлел хуралдар, төгөрик столдар) эрттирери-биле.

36. Сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле федералдыг болгаш республика программаларынын күүселдезинге хамаатыларнын болгаш организацияларнын киржиринге байдалдарны тургузары-биле яамы хамаатыларга болгаш организацияларга тус-тус аас-биле медээлер дамчыдарын, бижимел-биле медээлер дамчыдарын, калбаа-биле медээ дамчыдарын организа-застаар.

37. Ачы-дузаны аас-биле чедиреринин барымдаазы болза, хамаатыларга болгаш организацияларга тус-тус айтырыглар талазы-биле аас-биле медээ болгаш тайылбыр бээр талазы-биле яамыда хүлээлгени күүседип турар албан-дужаалдыг кижиге хууда азы телефон-биле хамаатыларнын болгаш организацияларнын (хоойлу езугаар азы төлээлтен кижизинин) аас-биле кириген дилээ болур.

38. Хамаатылар болгаш организациялар хууда аас-биле азы телефон-биле дилег киригенде харыыны яамынын албан-дужаалдыг кижиге дилег кирип турар үеде харыыны бээр.

39. Хамаатылар болгаш организациялар боттары аас-биле дилег кирип турар үеде яамынын албан-дужаалдыг кижизинин хүлээлгези:

— дилег кылган кижиге адын адаарын саналдаар;

— айтырыгны төндүр дыңнаар;

— харыыны бодунун харыылаар айтырыгына дүүштүр бээр.

Дилег кылган кижиге харыы бээр-биле яамынын албан-дужаалдыг кижиге яамынын, Россия Федерациязынын Чазаанын, Тыва

столдарны) эрттирери-биле боттандырган. Хамаатыларга болгаш организацияларга бүгү-нүти дыңнадыг кылыр талазы-биле харысалгалыг албан-дужаалдыг кижилер хамаатыларның боттары кээп, аас-биле азы эфен-биле кириген айтырыгларын чангыс кылдыр ай санында четчелээр болгаш орта харыыларны белеткээр. Белеткеттинген харыыларны яамының порталына кириер болгаш массалыг информация чепсектеринге чырыдар.

72. Информация стендилерин ажылгап, үнүтиге дыңнадыг кылыры:

1) Информация стендилеринге материал-азарын организастаар талазы-биле харысалгалыг албан-дужаалдыг кижини харылыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле департаментинин начальниги тодара-а. Стендилерде астынган медээлериниң азылгасы дээр хуу харысалгалыг депар-мент начальнигинге онаар. Стендилериниң ормасыг долдурулгасы дээр контроль-дайт азы сайыттын сайгарлыкчы чо-рут айтырыгларын харыылап турар ачкычы боттандырат.

2) Информация стендилери доктаамал элдерлиг стендилер болгаш солуттунуп ор медээлерлиг стендилер деп ылгалыр. Турар черлериниң аайы-биле стендилер кижи (яамының оран-савазында турар) аш даштыкы (өске албан черлеринде хөй-нүти черлеринде астынган) деп атынар.

3) Штики стендилер организас-шиитпир-ни медээлерлиг болгаш темалыг деп атынар.

4) Информация стендилеринге дараазын-медээлерни кириер:

- хамаатыларга болгаш организация-а бижимел айтырыглар чорудары-биле азын почта адресин;
- яамының ажылының графигин (чуру-а);
- хамаатыларны болгаш организация-а яамының албан-дужаалдыг кижиле-ни хүлээп алырының графигин;
- яамының хамаатыларга болгаш орга-низацияларга медээлер болгаш тайылбыр дузазын көргүзүп турар албан-дужаал-кижилериниң даңызын;
- яамының айтырыг салыр телефоннар-дугаарын, веб-порталының болгаш троннуг почтазының адрестерин;
- сайгарлыкчы чорукту сайзырады-ың федералдыг болгаш республика про-маларын күүседиринге киржиринге жок чугула документтериниң даңызын аш хевир-майыын база оларны долду-руу үлгер-чижектерин;
- күрүне ачы-дузазын алырын дилеп хамаатыларның болгаш организация-а эргелериниң болгаш хүлээлгелери-дугайында медээлерин;
- яамының, оон албан-дужаалдыг ки-риниң шийтпирлеринге, кылган чүүлде-е азы кылбаан чүүлдеринге хомудал-ериниң чурумун;
- күрүне ачы-дузазын чедиреринден-лаарының барымдаазын;
- күрүне ачы-дузазын чедирер талазы-а: ажыл-чорудулганы башкарып турар-ативтиг эрге-хоойлу актыларындан (бижилгени);
- семинарлар, төгери-к столдар эр-ти-

рериниң графигин.

4) Информация стендилеринге материал-дар азар талазы-биле харысалгалыг албан-дужаалдыг кижилер яамыга медээлер кирген хүнден эгелээш 3 ажил хүнүнден орайтат-пайн тус-тус стендилерге оларны азар.

73. Семинарлар (чөвүлел хуралдар, төге-рик столдар) эрттирериниң аргазы-биле хамаатыларга болгаш организацияларга бүгү-нүти дыңнадыг кылыры:

1) Департамент начальниги чыл санында хамаатылар болгаш организациялар-биле семинарларның графигин, семинарлар эрт-тирерин организастаар талазы-биле хары-салгалыг албан-дужаалдыг кижилерни тода-раткаш, ажилдап кылыр болгаш сайытка бадыладыр. Семинарларны (чөвүлел ху-ралдарны, төгери-к столдарны) эрттирериниң графигин ажилдап кылырынга эргежок чугула чүүлдер:

— яамының ажылының анализинге үндезилээш, өйү келген чугула айтырыг-ларны тодарадыры;

— хамаатылар-биле азы организациялар-биле семинар эрттирериниң талазы-биле харысалгалыг албан-дужаалдыг кижини тодарадыры.

2) Аңгы-аңгы категорияның хамаатылары болгаш организациялары-биле Россия Федерациязының, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының бады-лааны сайгарлыкчы чорукту сайзыра-дырының программаларының, оларга хамаатыларның болгаш организацияларның аңгы-аңгы категорияларының киржириниң негелделериниң болгаш чурумунуң дугайында дыңнадыр сорулга-биле семинарларны (чөвүлел хуралдарны, төгери-к столдарны) эрттирер.

3) Семинарларны (чөвүлел хуралдарны, төгери-к столдарны) эрттирерин организас-тап турар үеде эргежок чугула чүүлдер:

— семинарларны (чөвүлел хуралдарны, төгери-к столдарны) эрттирериниң сорул-газын тодарадыры;

— семинарларның (чөвүлел хуралдар-ның, төгери-к столдарның) программазын тургузар.

— семинарга (чөвүлел хуралдарга, төгери-к столдарга) санал бээр специалис-терниң кандидатураларын сайып-биле дугур-жур;

— семинарларның (чөвүлел хуралдар-ның, төгери-к столдарның) программазын сайытка бадыладыр;

— семинарның эгелээринге чедир ийден эвээш эвес неделя артка турда семинарлар (чөвүлел хуралдар, төгери-к столдар) эртти-рериниң дугайында яамының веб-порталы-на, МИЧ-лерге чарлалдарны үндүрер.

4) Хамаатылар болгаш организациялар семинарның (чөвүлел хуралдың, төгери-к столдың) темазына хамаарышкан айтырыг-ларны Интернет, тайылбыр бээр албан-ның телефонун дамчыштыр салыр аргаларлыг болур уjurлуг.

5) Семинарны эрттирер тургаш көргүзүп пособиен, методиктиг литератураны ажыл-лаары, сайгарлыкчы чорукту сайзырады-рының федералдыг болгаш республика программаларын күүседиринге киржир-биле документтер белеткеп турган үеде хамаатыларның болгаш организацияларның болдурган элээн көскү частырыгларына сайгарылганы чорудары эргежок чугула.

IV. Күрүне ачы-дузазын күүседиринге (чедиреринге) контрольдун чуруму болгаш хевир

4. Хамаатыларга болгаш организация-а бүгү-нүти дыңнадыг кылыр талазы-а хүлээлгелерин албан-дужаалдыг кижилерниң күүседип турарына контрольду азын сайгарлыкчы чорукту сайзырады-ың талазы-биле департаментиниң начальниги болгаш сайыт информация-лының учедунуң болгаш бүрүткелиниң азы-биле журналын езугаар ай санында аандырат.

5. Күрүне ачы-дузазын күүседириниң азы-биле административтиг ажыл-дугада тодараттынган хөделишкениң дес-дараалашкаан сагып турарына бүрүнүн контрольон сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының талазы-биле департаментиниң начальниги боттандырат.

6. Бо Административтиг регламентиниң элделерин яамының специалистериниң

начальнигиниң болгаш сайыттын хыналда кылырының аргазы-биле хүн бүрүнүн контрольон боттандырат.

77. Эрттирген хыналдаларның түннели-биле хажыдышкыннар илерээр болза, албан-дужаалдыг кижилер Россия Феде-рациязының хоойлужудулгазына дүүштүр харысалгага онаажыр.

78. Күрүне ачы-дузазын чедирериниң долузун болгаш шынарын хынаарын план езугаар-даа (яамының ажыл планына үндезилээш), пландан дашкаар-даа боттан-дырып болур. Хыналда үезинде күрүне ачы-дузазын чедирери-биле холбашкан бүгү-даа айтырыгларны (комплекс-тиг хыналда) азы чамдык-даа айтырыгларны (темалыг хыналда) сайгарып болур. Олышкаш хынал-даны билдиришкени ээзиниң барымдаалыг билээ-биле-даа кылып болур.

V. Күрүне ачы-дузазын чедиреринге турар үеде боттандырган (хүлээп алдынган) ажылдарга (кылдынмаан ажылдарга) хамаарыштыр хомудал кириериниң чуруму

79. Яамының албан-дужаалдыг кижиле-риниң кылган ажылдары (кылбаан ажыл-дары) болгаш шийтпирлери дээр хомудалды Тыва Республиканың экономика сайыдынга кириер.

80. Күрүне ачы-дузазын күүседип турар үеде боттандырган (хүлээп алдынган) ажыл-дарга азы кылбаан ажылдарга, шийтпир-лерге хомудалды билдиришкени ээлери судка чедирбейн кириер эргелиг.

81. Ачы-дуза алыкчылары хомудалды (негелдени) боду-даа чугаалаар, бижимел-биле-даа кириер эргелиг.

82. Сайыт азы оон сайгарлыкчы чорукту харыылап турар оралакчызы хамаатыларны хууда айтырыглары-биле хүлээп алыр.

83. Билдиришкени ээзи билдиришкени бижимел хевирге киригенде ол билди-ришкенин бүрүткээш хүнден 30 хонуктан эрттирбейн сайгарып көөр уjurлуг.

84. Билдиришкени ээзи бодунуң бижимел хомудалына дараазында чүүлдерни ыяап айтыр:

бижимел дилег кирип турар органының адын, харыылаар албан-дужаалдыг кижиниң албан-дужаалын, фамилиязын, адын, ада-зының адын, а ол ышкаш бодунуң фами-лиязын, адын, адазының адын, юридиктиг чер болза долу адын, харыыны, дилегни чорут-канының дугайында дыңнадыгы чорудар почта адресин;

хомудалдың (негелденин) уjur-утказын тодаргай бижир, адын салыр болгаш ай-хүнүн айтыр;

эргежок чугула апарганда хомудалга (негелдеге) документтерни азы оларның хоолгаларын кожар.

Дилегге немей айтып болур чүүлдер: оон эргелерин ажылгаарына шаптыктар тургустунган деп хамаатының санаары байдалдары;

хамаатының дыңнадыгы эргежок чугула деп санаары өске-даа медээлерни.

85. Хомудалды (негелдени) сайгарып көргенин түннели-биле сайыт азы оон сайгарлыкчы чорукту харыылап турар оралакчызы ону хандырат дугайында азы билдиришкени ээзиниң хомудалын ханды-рарындан ойталаарының дугайында шийт-пирни хүлээп алыр.

Дилегни сайгарып көргенин түннел-дерин айтып турар барымдаалыг бижимел харыыны билдиришкени ээзинче почта дамчыштыр чорудар.

86. Бодунуң эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын хажытканының, хоойлуга дүүшпес шийтпирлер хүлээп ал-ганының, албан-дужаалдыг кижилерниң кылган ажылдарының болгаш ажыл кылбаанының, Административтиг регламентиниң негелде-лерин хажытканының, чараш эвес чурумунуң болгаш албан-хүлээлге этиказын хажытка-нының дугайында билдиришкени ээлериниң дыңнадып болур черлери:

— яамының телефоннарының дугаар-ларынче;

— яамының веб-порталынче болгаш яамының электроннуг почтазынче.

Билдиришкени ээзиниң дыңнадыгына дараазында медээлер кирер уjurлуг:

хуу сайгарлыкчының азы хамаатының фамилиязы, ады, адазының ады, доктаамал азы түр чурттап турар чери, юридиктиг чер-нин долу ады, адреси;

яамының специализиниң (ол билдингир болза) албан-дужаалы, фамилиязы, ады болгаш адазының ады, билдиришкени ээзиниң эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын хажытып турар шийтпирни, кылган ажылы (кылбаан ажылы);

эргелерни болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын хажытканының, хоойлуга удур шийтпириниң, кылган ажылының (кылбаан ажылының) утказы;

билдиришкени ээзинге дыңнадыг кылыр органы дугайында, оон дыңнадыг сайгар-ганының түннелдерин езугаар алдынган хемчеглерниң дугайында медээлерни.

87. Бир эвес билдиришкени ээзиниң бижимел дилээнде фамилиязы, юридиктиг черниң долу ады, харыы чорудар почта адреси айыттынмаан болза, билдиришкени харыыны бербес.

88. Багай болгаш дорамчылаалдыг сөстөр, албан-дужаалдыг кижиниң амы-тынынга, кадыкшылынга болгаш эт-хөрең-гизинге, а ол ышкаш оон өг-бүлезиниң кежи-гүннеринге кыжанышкын бижимел хомудалда кирген болза, албан-дужаалдыг кижиниң салдынган айтырыгларга харыы бербейн, бердинген эргени өскээр ажыл-лаары болдунмас дээрзин дилег кириген хамаатыга дыңнадыр эргелиг.

89. Бир эвес бижимел билдиришкенин сөстери номчуттунмас болза, ол дилегге харыыны бербес, бир эвес билдиришкени ээзиниң фамилиязы болгаш почта адреси номчуттунар болза, ол дугайын хамаатыга чеди хонук дургусунда дыңнадыр.

90. Бир эвес билдиришкени ээзиниң бижимел дилээнде кирген айтырыгларга оон мурунда кириген шак ындыг айтырыг-ларынга чогуур харыыларны хөй удаа берип келген турган, чаа чоруткан дилээнде өске чылдагааннар болгаш байдалдар айыт-тынмаан болза, сайыт азы оон сайгарлыкчы чоруктуң айтырыгларын харыылап турар оралакчызы чагааны уламчылаарының барымдаа чогуунуң дугайында шийтпирни хүлээп алыр эргелиг. Ол шийтпирниң дугайында дилег чоруткан билдиришкени ээзинге дыңнадыр.

91. Дилегде салдынган айтырыгларга чогумчалыг харыы бээр болдунмас турган чылдагааннар оон соонда чайлаттынган болза, хамааты дилээн база катап яамыже чорудар эргелиг.

Административтиг регламентиниң капсырылгасы

Тыва Республиканың экономика яамызының адреси, харылзажыр телефоннары, веб-порталы болгаш электроннуг почтазы

	Телефоннары, электроннуг почтаның адреси, Интернет адреси	Ажыл-даар үези
Тыва Республиканың экономика сайыды Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 211(а)	2-30-67 E-mail: mineconom@tuv.ru www.mert.tuva.ru	Ажыл хүннеринде 8.00 шактан 17.00 шакка чедир. Дүшкүкү чапсар 12.00 шактан 13.00 шакка чедир.
Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 211(б)	2-34-55 E-mail: mineconom@tuv.ru www.mert.tuva.ru	
Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 212	2-30-71 E-mail: mineconom@tuv.ru www.mert.tuva.ru	
Тыва Республиканың Экономика яамызының сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының талазы-биле департаментиниң начальниги Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 207	2-17-67 E-mail: mineconom@tuv.ru www.mert.tuva.ru	

«АЛИСА» 5 ХАРЛААР

• Танцы театры

Бичии уругларның «Алиса» аттыг танцы театры тургустунганын бээр 5 чыл болганынга тураскааткан байырлал концертин «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Тывада салбырының деткимчези-биле удавас байырлап эрттирер.

Театр 2006 чылда Елена Хрипунова башкының чогаадыкчы ажылы-биле тургустунган. Ында 7 хардан 16 харга чедир 60 хире оолдар, уруглар хаара туттунган. Колдуунда-ла Кызылдың 1, 3, 5, 14 дугаар школаларының салым-чаянын уруглар, оолдарындан тургустунган чогаадыкчы коллектив хоорайның, республиканың болгаш регионнар аразының мөөрейлеринге чаңгыс эвес удаа тирилээн. Театрның аныяк артистери 2007 чылда Россияның VII Дельфий оюннарының регионал шилилге үе-чадазынга лауреат атты чаалап алганы

хойнү чугаалап турар. Эрткен чылын Красноярск хоорайга эрткен аныяктарның уран чогаадылганын «Сылдыстар чаңы» деп Россия чергелиг фестивалынга тирилээн сагындырып каары артык эвес. Бо хунерде байырлал концертинин белектелинде театрның бүгү аныяк артистери хаара туттунган болгаш мөгейкичлерин март 27-де Улусчу чогаадылга бажыңынче чалап турар.

Бистиң корр.

Ак-Довурактың № 3 училищезинде

ЭРЕС-ЭКЕР ООЛДАР АРАЗЫНДАН...

Дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөрөдиге албан черлеринге культура-массалыг кандыг-бир-ле хемчеглер эрттирери чаагай чаңыл. Ол кижизидилге талазы-биле ажилдың планында көрдүнүп турар.

Ак-Довурак хоорайның № 3 профессионал училищезинин сургуулдарының аразында чоокта чаа оолдарга «Ол тилекчи болган» деп мөөрей болуп эрткен. Аңаа сургуул оолдар эр мөзү-шынарын, эрес-дидим чоруун, кашпагайын болгаш күш-шыдалын көргүзүп шенешкенер. Мөөрейге ниитизи-биле 7 команда киришкен.

Мөөрей 7 үе-чададан тургустунган. Аңаа команда бүрүзүнүн адын, кыйгырын, чаңгыс аай

форма-хевин жюри кежигүннери өөренип көргөн. Кедип алган хевиниң бадыткал камгалалын командалар тус-тузунда аңгы-аңгы хевирлиг кылдыр чогаадып алганнар. Бо чадада 5 дугаар бөлүктүн «Мушкатерлар» деп командазы камгалалын слайд-чуруктарга көргүзүп белекел алган. Ону көрүкчүлөр кончуг сонургаан. Эңне эки марштарынга 7 дугаар бөлүктүн каңнакчылары боттарын тергин деп көргүскенер. Күш-

шыдал талазы-биле оолдарның холдарына боттарының магабодун каш катап көдүрүптерин хынаан. Аңаа 6 дугаар бөлүктүн автомеханиги Аржаан Күжүгет шылгараан.

Мөөрейниң түннелинде 1-ги черни 3-кү курсчуларның «6-гы салбыр» деп командазы (автомеханиктер) алган. 2-ги черге 1-ги курсчуларның «Экстрим» деп командазы (повар-кондитерлер) төлөпиг болган. А 3-кү черни 2-ги курстун «Матростар» (каңнакчылар) биле «Мушкатерлар» (автомеханиктер) деп командалар үлешкенер.

ДАҢГЫНА ШИЛИТТИНГЕН

Уруглар аразында «Училищениң даңгыназы — 2011» деп мөөрей база болуп эрткен.

Бо чараш мөөрейни «казымал байлактар сайзыраңгайжыдар кижилер» деп 10 дугаар бөлүктүн сургуулдары эрттирген. Олар удурткучу башкызы Л.А. Волкова болгаш мастер башкызы И.Ш. Күжүгеттин удуртлугазы-биле ону бедик деңгелге организастан эрттиргенер. Чараш кыстар мөөрейинге 6 кижичи киришкен.

Мөөрейни 4 дугаар бөлүктен (повар-кондитер) Мерген Салчактың «Кызыл-Мажалык» деп чараш ырызы-биле ажиткан. Оон мөөрейниң кижикчилери-биле таныш-

тырылга болган. Ол дээрге А.А. Ыйнак (13 дугаар бөлүк, чонардаш), Ч.Х. Саая (12 дугаар бөлүк, ЭВМ оператору), А.Г. Монгуш (15 дугаар бөлүк, повар-кондитер), О.С. Монгуш (8 дугаар бөлүк, повар-кондитер) база А.А. Порошенкова, Ч.В. Ооржак олар-дыр. Уруглар боттарын таныштырып, ажил-херекчи костюмну, кежээки платьени бараалгатканнар. Ол ышкаш чөөн чүк чонунун чараш танцызын база көргүскенер.

«Училищениң даңгыназы» шилири-биле жюри кежигүннери

М.Чүсүн, А.Ооржак (каңнакчы), В.Ооржак (автомеханик), С.Саая, А.Хертек база А.Серен-Чимит олар шыңгыы ажилдааннар. Чараш кыстар мөөрейниң түннелинде 1-ги черге Ай-кыс Монгуш, 2-ги черге Оюмаа Монгуш база 3-кү черге Ариадна Порошенкова олар төлөпиг болганнар. Кол тилекчи черлерден аңгыда, номинациялар аайы-биле база шаңнаан. «Көрүкчүлөргө сонургалы» — А.Монгуш, «Мисс обаяние» — Чойгана Ооржак, «Мисс грация» — Оюмаа Монгуш база «Мисс загадка» — Аяна Ыйнак олар болган.

Валерия КОНГАР.

Кады өскөн найыралдыг
Эжишкилер — эниктер бис.

Валерия КОНГАРНЫҢ тырттырган чуру.

КОТТЕДЖТЕРНИ ТУДУП ЭГЕЛЭЭР

«Энергострой» КХН коттедж хоорайжыгашты, шөлдери аңгы-аңгы хевирлиг (175 дөрбелчин метрден 320 дөрбелчин метр чедир) коттеджтерни Мурнуу №10 микрорайонга тудуп эгелээринче кирип турар.

Тудугга үлүүн киририн күзээр болза, «Энергострой» КХН-ниң офисинге келир.

Адреси: Колхозная кудумчузу, 2а, тел. 4-85-29, 8-905-920-4101, 8-923-268-9073.

Юбилейиңер-биле!

Шагаан-Арыг хоорайда чурттап чоруур ынак угбавыс Валентина Федоровна биле хундүлүг чествис Леонид Сергеевич ШИВИ бо хунерде 55 харлап турар. Угбавыс чараш идик-хепти бе чествис «дембель» чөмөданын тудускаш, бистиң бирээз соңгаар өөредип чорутканын утпаан бис.

Чурттаары дээрге хову кежери эвес. Эки-бакты төлөпиг чурттап эртип келген эргим кижилеривиске юбилейин таварыш байыр чедирбишаан, уругларынын, уйнуктарынын аразында сүлделиг, кадык-чаагай узун назылаарын күзедивис.

Дуңмалары, бажалары!

Хамаатыларның кичээнгейи

ДУЗАНЫ ХАЛАС ЧЕДИРЕР

Март 23—Россия Федерациясында халас юридиктиг дузачаңгыс аай хуну. Ниити-россияның хөй-ниити организациязы «Россияның юристеринин Тыва Республика талазы-бассоциациязы» регион салбырының төлээлери чурттакчы чөвүлелиниң кежигүнү. Балгады агитквартирада үлөтө бажыңнарның бирээзи. Огу помидор, согуна, укроп, кап дээш, өске-даа ногаа аймаан түрүп, дузап, аш-чөмгө ажы болбаазырадыр талазы-бассоциациязы чорудар:

1. Кызыл хоорайга:
 - 1) «Орус культураның төвүнге», Кочетов кудумчузу, 135;
 - 2) «Аныяк» өөрөдиге төвүнге, Кочетов кудумчузу, 51;
 - 3) «Амыдырал хандырылга бажыңы» муниципалдыг бүдүрүм Кочетов кудумчузу, 35;
 - 4) Кызылдың №5 школазынга, Московская кудумчузу, 105/1;
 - 5) Кызылдың №8 школазынга, Правобережная кудумчузу, 56;
 - 6) Кызылдың №12 школазынга, Колхозная кудумчузу, 73;
 - 7) Кызылдың №14 школазынга, Кечил-оол кудумчузу, 73;
 - 8) «Сүбөдей» спорт комплекзинге, Московская кудумчузу, 9/1;
 - 9) Ленин кудумчузу, №43 бажыңда хөй-ниити хүлээп алыш черинге;
 - 10) Пассажир АТБ-зинин административтиг бажыңында, Дружбы кудумчузу, 55.
2. Барыын-Хемчик кожуунга (кожуун чагыргазының бажыңы);
3. Кызыл кожуунга (кожуун чагыргазының бажыңы);
4. Бии-Хем кожуунга (кожуун чагыргазының бажыңы);
5. Тес-Хем кожуунга (кожуун чагыргазының бажыңы);

Ниити-россияның хөй-ниити организациязы «Россияның юристеринин Тыва Республика талазы-бассоциациязы» регион салбырының оргкомитеди.

Башкылар дугайында

ШКОЛАЖЕ УДЕП ТУРАР

Сайын-кыс Наңчатовна Кошуклак школа назыны четпээн уругларны кижизидип, өөредип, үжөн ажыг чылдарда ажилдап келген. Ол ажил-ижинин эгезин «О-Шынаа» совхозтун «Сайзана» уруглар садынга эгелээн. Ажилдавышаан, Кызылдың башкы училищезин доозуп алган. Ол-ла уруглар садынга кижизидикчи башкылааш, ында бо хүнге чедир эки ажилдап чор. Сайын-кыс Наңчатовна аныяндан тура-ла, чаштар-биле ажилдаан болгаш, оларга аажок бердинген. Чаштарны ырлаар, шүлүктээр, чаагай чаңылдарга, хүндүлээчел, боттарын арыг-шевер алдынарынга кижизидип өөредип чоруур. Хөй чылдар иштинде чеже чаштарны школаже — бирги классче үдөвээн дээр.

Сайын-кыс Наңчатовнаның ажылынга бердингени болгаш кызымак чоруу дээш шаңнал-макталы хөй.

Ол — кол ажылындан аңгы хөй-ниити ажылының идепке киржикчизи. Суурнуң херээже чөвүлелиниң кежигүнү. Балгады агитквартирада үлөтө бажыңнарның бирээзи. Огу помидор, согуна, укроп, кап дээш, өске-даа ногаа аймаан түрүп, дузап, аш-чөмгө ажы болбаазырадыр талазы-бассоциациязы чорудар:

Башкының уругларының ажал-ондакка таварышкаш, болган-даа болза, 2 кысты, 1 сүдү эртем-билигге чедирип, өлүк баштап алган ие. 5 уйнуктун релдиг кырган-авазы.

Бичии чаштарны кижизип чоруур буянның башкыга аиелерниң мурнундан ам-даа гаадыкчы чедишкыннерлиг ажадаарын күзедим.

Тамара ШИНЧИ

Тес-Хем кожуун.

• Бодалдар дизи

Эвээш-даа түнүг болза, орулга дөмөй-ле орулга-дыр.

техника-дыр.

Браунинг.

Кижиниң аажы-чаңы канда гыл, салымы база ындыг.

Бөгүнгү эртем — даарта

Честерфильд

ИНДЕКС 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлөтүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9130. Чагыг 30. Номериң парламга дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО «Тувакредит»
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304740
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортакж Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүкээн.
Херечилдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттарыңарга чедир.